

— О, Божичко! Вижте, вижте левът на знамето. Това е панагюрското знаме, — възхитена казала сестра ми.

Всички, продължаваше майка ми, проковахме погледи на знамето, което все се разтваряше отъ вѣтъра и се виждаше левът изправенъ на заднитѣ крака. Башивозути заведоха въ конака, дето каймакамина имъ прочелъ една телеграма отъ Одрийския валия, че, ако направяте нѣщо на града и ако не си отидатъ веднага по домовете си, съ глаговитъ си ще отговаряте. Още сѫщата вечеръ пристигна отъ Одрий войска и ги принуди да си отидатъ*.

Знамето оставили въ конака.

Като става дума за това знаме, мисля, ще биде интересно да се знае, какво е писано за него въ юбилейната книжка, издадена по случай 25 годишнината отъ възстановието.

„При разбиването на Панагюрище, главното знаме, шито отъ Райна, падна въ ръцетѣ на хасковските башибозути, които съ голъмъ триумфъ го отнесли въ Хасково. Тамъ тѣ го побили въ двора на конака, викали тогавашния владишки намѣстникъ, архимандритъ Хрисантъ, да имъ прочете надписа „Свобода или смърть“ и го оставили на съхранение. До дожаждането на руситѣ, знамето е стоеало въ конака, а по-после се предполагало да е изгорело съ самия конакъ.“

Панагюрското знаме, работено отъ Райна попъ Футекова, бѣше отъ кадифе, обемаше около два метра дължина и единъ и половина метъръ ширина. На едната му страна се виждаше ушитъ съ злато голъмъ левъ, колкото едно тело, подъ краката на лева се виждаше стъпканъ полумесецъ. Отъ горе на лева имаше надпись: „Свобода или смърть“. На другата страна на знамето имаше тежъ левъ, сѫщата голѣмина. На едната страна на лева бѣше написано буква „П“, а на другата буква „О“, което значи: „Панагюрски окръгъ“. На краищата на знамето имаше голѣмии златни топки. Стойността му възлизаше на четиредесет наполеона. Още едно знаме е имало въ Панагюрище, ушито въ Карлово отъ сестрата на Василъ Левски, Мария. То бѣше отъ атласенъ платъ. На едната му страна фигурираше добре изрисуванъ левъ, а на другата надпись съ златни букви: „Свобода или смърть“.

Насъ никой не ни накара да се обучаваме като турски войници, па и нѣмаше кой да следи за това нѣщо. Като видяхме каква бѣркотия бѣше това турско военно учение, излъзохме янънъ на полето и оттамъ, презъ дола, се упътихме за у дома.

— Ей, качаци! (еъ, дезертери!) кѫде бѣгате? —каза на съмѣхъ единъ познатъ, който ни срѣща.

Три дена наредъ българитѣ ходиха на учение, три дена бѣха турски войници и още 300 дена да ги викаха, доброволно щѣха да отиватъ, но не отъ общичъ къмъ това обучение, а защото, като войници, турцитѣ ги гледаха съ доброоко. Сега българитѣ лесно влизаха въ разговоръ съ нѣкакъ тури, които не се сѣянняваха да казватъ истината, че руситѣ идатъ.

— Е, кардашъ (е братя), нашето царство е вече свършено. Плѣненъ падна, сега на Шипка има бой и московецътъ иде, и какъ? — хвърчи. Вие не се страхувайте, той за насъ иде. Су-гюдю, бурдадъръ (на Водици — Богоявление, е тука), — казавъ единъ отъ разбраниятѣ тури.

Че руситѣ войски идатъ, нѣмаше съмнение. Това се забелязваше ясно по посрънливите лица на турцитѣ, които бѣха неспокойни и явно се готвѣха заново да бѣгатъ въ Одрий. Не бѣше време за криене, па и не можеха да се криятъ. Отъ зимница топовнитѣ гърмежи на Шипка ясно се чуваха.

Турцитѣ бѣгатъ.

Не усетихме какъ минаха коледнитѣ празници. На 29 и 30 декември турското население вкупомъ започна да бѣга. Плътницата за Харманли и за гарата Раковски бѣха изпълнени съ коли и добитъкъ. Всъки бѣзъщаше частъ по-скоро да се качи на трена и да пристигне въ обетованата земя — Одрий.

Българитѣ сѫщо не стоеха съ скръстени ръце. Всъки бѣзъщаше да скъпта стока или покъщина на безопасно място. Магазинитѣ въ чаршията бѣха препълнени. И ние занесохме въ мазата на вуйчо ни Хаджи Иванчо и нѣколько чуvalи съ дрехи. Всъки си приготвяше повече храна, защото никой не знаеше какъ ще очаква. Може би, си мислехме, ще бдѣмъ заставени да стоимъ затворени по кѫщите си.

На 30 декември наддесчерь се пръсна слухъ, че на другия денъ, каймакаминътъ съ всички чиновници, т. е. турското правительство, щѣль да напушта града. Значи градътъ остава на произвола на сѫдбата. Това само смути българитѣ и нѣкакъ отъ тѣхъ отидоха на конака да питатъ каймакамина какво да правятъ, да бѣгатъ ли и тѣ.

— Ако искате бъгайтe, ако искате седете си тукa. Ру-
ситъ вamъ нищо лошo нѣма да направятъ. Но, ако дойде
Сюлейманъ паша, градътъ на прахъ и пепель ще гo направи.
„Заара гибн оладжакътъръ“ (като Старa-Загора ще стане),
— казалъ просто и ясно каймакаминътъ.

Късно вечерътъ въ града пристигна единъ отрядъ чер-
кези и кавалеристи, наречени „Казакъ-алай“, които отиваха
за Одринъ. Тъзи неканени гости се настаниха на квартира изъ
българския кважи. Намъ се паднаха четирима души черкези,
които настаниха въ старата кважа въ другия дворъ, дето
живѣше Гарабеда, който бъше избѣгалъ. Благодарихме на
Бога, за дето имахме тази стара кважа, та ни оставиха сво-
бодни въ голѣмата.

Мръкна се. Гълчка и шумъ се носѣше изъ маҳалата —
цѣль военецъ лагерь представляваше. Черкези обикаляха отъ
кважа на кважа да искатъ едно друго, крадѣха и всеваха
страхъ и трепетъ у хората. Отъ страхъ да не би у дома да
дойдатъ иѣкои черкези, съ камъни и дървета подпънахме
пътната врата и она, която водѣше въ другия дворъ. Така
малко успокосни, четворицата: азъ, майка ми, сестра ми
Мария и братъ ми Михаилъ се прибрахме въ стаята да вече-
раме. Казвамъ да вечеряме, но яде ли се нѣ такова време!
Страхъ ни душеше за гърлото и не можехме да се успо-
комимъ. Раздигнахме трапезата, духнахме газеното кандилце и
се наредихме край огнището да се грѣмъ. Колко бива ве-
село, приятнo, макаръ и въ тъмно, срещу огъния! Огънътъ
топли и разговорътъ биватъ сладки при него; само, ахъ!
този страхъ да го нѣмаше! По едно време, когато огънътъ
поня да ни присипва, чухме пакъ шумъ на близо и следъ
малко тичешкомъ дойдоха у дома съседките Мария и Фанка,
— момичета, сестриничета на сакатчия Ангелия и Ванка —
жената на Василко Духлевъ

— Ахъ, како Теофани, ахъ, какво щѣхме да изплатимъ
съ Фанкото. Мари, единъ Господъ ни избави отъ рѣшетѣ на
черкезина, — разправише задъхано Ванка на майка ми.

— А-ха! тебе ти е смѣшно. Питай нась, — се обѣрила
Фанка къмъ сестра си, която се смѣеше.

— Кажете какво се е случило — запита ги сестра ми.

— Чакай, Марийке, азъ ще ви разкажа, — каза Ванка и
продължи. Нашъ Василко отиде за малко у единъ родинца
и азъ, за да не съмъ сама у дома, повикахъ Фанкото да ми
бѫде другарка. По едно време, когато дветѣ си седѣхме край
огнището, отвори се вратата и влѣзе единъ черкезинъ. Забрави-
ли сме да заключимъ вратата. Ние се уплашихме, извикахме

и поискахме да побѣгнемъ, но той разпери рѣже, усмихна се
и каза да се не страхуваме. „Едно кафе, каза, ще пия и ще
си отида“. Смяхме се. Страхувахме се, ако поискаме да бѣ-
гаме да не улови иѣкоя отъ нась, затова му казахъ: „бизъ,
аго, да ти направя едно кафе“. Той седна въ единъ жгътъ
на стаята, Фанкото на среща въ другия, пѣкъ азъ на срѣ-

Теофана Златарова (майка на проф. Д-ръ Ас. Златаровъ).

дата да му варя кафе. Като си пиеше кафето, започна да ни
закача съ думи; поискава да съмъ му намѣрила иевѣста. „Зашо
ти е, аго, утре ще си ходите“.— „Нека. И вея ще води у дома“,
и гледа Фанкото. Отъ страхъ ние изтръпнахме. Ами сега! За
нашe щастие „Богъ изпрати бай Ангелия при нась и седна да

се разговаря съ черкезина. Като имъ направихъ по едно кафе, бай Ангелия ми смигна съ окото и ние съ Фанкото избѣгахме.

Банка, може би, щъщше още да разправя за случката, но въ това време на двора се чуха женски гласове и следъ малко въ стаята влѣзоха леля ми хаджи Иванчовица съ дъщеритѣ си Теофана Златарова, Марийка и Евгени, годеницата на Берковска. Леля ни разправи, че бѣгали отъ черкезитѣ. Баба Кика, тѣхната съседка, я съвестяла да заведе дъщеритѣ си нейде, защото единъ отъ тѣхните гости-черкези я питалъ, коя е кѫщата на чорбаджи хаджи Иванчо.

На запитването ѝ, защо му е, той отговорилъ, че ималъ хубава мома, годеница на единъ комита.

— А-ха, да видимъ! Додето е този револверъ въ ръцетѣ ми... — каза Евгени, като посочи револвера си на Берковски.

Като поседѣ малко, леля си отиде отъ страхъ да не ограбятъ черкезитѣ кѫщата имъ. Съ нея си отидоха Банка, Мария и Фанка. При насъ останаха Теофана съ детето си Недѣлка и Евгени. Духнахме кандилицето да не свѣти въ стаята и на свѣтлината на огъния почнахме тихо да се разговаряме. И когато така пазехме тишина, Недѣлка се събуди и заплака.

— Мълчи пиленце, мълчи гълъбче, че ще дойдатъ черкезитѣ да ни заколятъ, — я умираваше майка ѝ.

Следъ малко Недѣлка заспа и ние се успокоихме. И когато почнахме да говоримъ за възможно нападение отъ страна на черкези и Евгени разнаело казваше: „додето е револвера, жива нѣма да се предамъ, ще стрѣлямъ на похитителя си, че и на мене си“, нѣкой почука на прозореца и чухме женски гласъ.

— Теофани, азъ съмъ, да се не уплашите?

По гласа познахме, че това бѣше чина Марийка, майката на сахатчия Ангелия.

— Тука ли сте? Ами защо стоите въ тъмно? Нѣма нищо. Не се страхувайте. Я си запалете кандилицето, — ободри ни тя, като влѣзе въ стаята.

Успокояни отъ нейните думи и отъ цигарата, която тя безгрешно пушеше, запалихме кандилицето, постъпнахме огъния и поканихме чина Марийка да седне, а ние отъ другите страни, заградихме огнището. Не иска казване, традиционното джазеване бѣ турено на огъния, за да почерпимъ чина Марийка съ едно кафе.

— Чино, каква бѣше тази гълъчка изъ махалата? Чухме, пушка гъръзна, — запита я сестра ми.

— Оставете се! Нашъ Ангелия єдинъ аджамилькъ направи, дето доведе този турчинъ у дома, ужъ да ни пази отъ черкезитѣ, а пъкъ той щъщше да ни навѣе една беда на гла-
вата, — каза чина Марийка, като си запали цигарата и засърба кафето.

— Кой турчинъ, чино Марийке? — обади се майка ми.

— Е, нима не знаете? Топала, сахатчията. Намѣсто да седи у дома да ни пази, отишъль у Кикини и отъ дума на

Евгени Берковска.

дума скарва се съ тѣхните гости черкези. Малко останало да го убиятъ. Тѣ гърьмели срещу него. Добре станало, дето нашъ Ангелия пристигналъ на време, умирилъ черкезитѣ и си го доведе у дома. У дома пъкъ почна да се кара съ Ангелия, за дето не го оставилъ да се разправи съ черкезитѣ. Разсырди се и си отиде у тѣхъ си.

Струва ми се, отиде да се готови да бѣга.

Бѣше станало срѣдъ нощъ. Чина Марийка си отиде, а ние легнахме да снимъ. Подъ думата „ниче“, разбира се, казвамъ за насъ младитѣ: майка ми и братовчедка ми Теофана, чѣла нощъ не спали отъ страхъ да се не случи нѣщо.